

A kenyérmezei viadal verses krónikájának ügyében.

(Branyitskai Nagy Leopold urnak szíves figyelmébe ajánlva.)

Valamint összes hadi dicsőségünknek, úgy különösen Mátyás, a nagy király alatt lezajlott harcziar életünknek egyik legkitünőbb fénypontja a kenyérmezei viadal.

Külön időszakok történetiről különbözőleg színezték ki azt, s egymástól eltérőleg szóltak annak külön korbéli emlékeiről.

Szabatosabban leírva sehohsem olvastam, mint azon népies-szellemű s a honfi szívet egészen elragadó történelmi elbeszélésben, melyet e becses lapok legújabb folyamának első száma hozott.

Ezen érdekes történelmi rajznak, bel-beccsén kívül, két különös figyelemre méltó érdeme van.

Első, hogy teljes-hitelű történetadatok nyomán az érintett viadal kettős emlékének kérdését eddigelé nem így ismert alapon tárgyalván, historiai hűség tekintetében azokat a kétségbevonhatlan történelmi kérdések színvonálára emeli.

Második, a két külön korbéli, de végső pusztulásra jutott diadal-emlékek helyébe egyesült erővel egy új állításának korszerű indítványa.

Erdélyben töltött életemnek legszebb részét alkotta a felejthetetlen emlékeztető 1855-ik év. Főnemes magyar házak reményteljes tagjaival voltam szerencsés akkor közelebbről ismerhetni a magyar Helvéziának lelkes polgárait, gazdag téreit, regényes bérceit, völgyeit. Azóta a *kincses* Erdély nem üres fogalom többé előttem. Kincs van ott a földben, szívben; nagyság multjában és jövőjében; drágakő és gazdag vetés; hazaszeretet és lelkesedés; nemzeti dicsőség és polgári érdem.

A jelzett év augusztus havának 19-kén haladtam át, széplelkű vándortársaimmal, az emlékeztető kenyérmezei síkon, hol :

„Szent irtózás lebeg utazók szívökben,
Egy sirni-készülő könyv reszket szemökben.“

Az alkonyatra hajló nap aransugaraival bucsuzott el az ősi daliák e csendes mezejétől. Felvillant lelkemben a magasztos dal :

Hallgatva áll Kenyérmező határa,
Ah régen hallgat immár a magyar !
S az ősi elenyészett nyomdokára
Az esti szellő új fővényt takar.
Hallgatva áll a tér, szívünk szorul
S egy könyv beszél hazánk nagyságáról.
S még áll a tér, még áll! magasbra nőnek
Az új barázdán s régi hősökön
Kálász ú; erőt ad a mezőnek,
Bár rég lefolyt a férfivér-özön.
Nincs ki határán, nincsen kunhalom,
De áll a tér s nem vész a fájdalom.

Miért nem emlékezteti — gondolom, — a honfivándort csak egyetlen, bármily kisedd oszlop is a nagyszerű fegyvertényre, melyhez annyi kegyeletos érzelm csatlakozik? Mintha bizony a kábylok sivatagán barangolna az utas, hol kő nincsen, s a kietlen végtelenébe vész el a szem. Erdély, a bérekkoszorus hon, szirtek hazája, mintha fiainak szilárd jellemét akarná kifejezni, hirdetni tömör alkatával. Csak hősök szülessenek, hegyek vannak szirtet nyújtani emlékeknek. A föld, mely termi a hősöket, növi itt az emlékeket is. A kenyérmezei újabb emlék végenyészetével, szomoru napok borultak Erdélyre. Ebben leli megfajtását, miért jeltelen mai napokban a tér, hol régi dicsőségünk virraszt.

Most, midőn új élet hajnala dereng, ime a hazafi figyelmé megáll az árva magányban, s emlékéért azért kiált, s érette nyulik áldozatra karja.

Dicső eszme, egészen méltó a nagy nap bajnok szellemeinek emlékeztetéséhez.

Ismerve Erdélynek az ősi emlékeztetere föllelkesülő szellemét, egy perczig sem kétlem, hogy az Erdélyi Múzeum-Egylet tevékeny igazgató-választmányára siet felkarolni az eszmét, mely az idén érkezett, midőn nemzetünk értelmiségének tiszteltetgerjesztő több tényezője, az ősi emlékek fenntartása körül buzog egyesített erővel. Szegény, boldog egyaránt meghozza áldozatát a Kenyérmezőre, csak az eszme sikert biztosító vezérre találjon.

Azonban, mig ez a hazafiság gyámkarjain létesül, tekintsük a kenyérmezei viadalnak egy másik emlékét.

A kenyérmezei diadalt tárgyzó énekekről Bonfin így emlékezik : „Az ütközetet követő tábori lakoma hadi dalok közt tölt, s a vezérek és főemberek dicséretei mesterkéletlen, rögtönzött énekekben zengedeztek.“

Tisztelt barátom felebb méltatott esatarajzában e sorok : „Dicsőségesen haljunk meg kedves hazánkért, nagy és igazságos királyunkért;“ tovább ez : „Mikor legsűrűbben ömlik a tűz reátok, tollas sisakomat elől vigyázzátok;“ végre Kini-zsinek e rhythmusszerű tudakolása : „Hol vagy Báthory? ha vagy valahol, ha élsz? felelj Báthory!“ azt engedik sejtene, hogy a t. szerző előtt a műalkatás alatt valami, amolyan Bonfin-említett, verses elbeszélés feküdt minőnek Erdélyben lap-pangania kell, miként legott meglátjuk. Oh vajha úgy lenne, és az, melyet lelkes *Toldy* irányadása szeri. t. éveken keresztül nyomozok. Ugyanis, a mélyen tisztelt hazafi még 1853. oct. 24-én hozzám, Kolozsvárra, intézett levelében ezt írta :

„Szokásom szerint ismét kéréssel alkalmatlankodom. Irodalmi tárgyban egy bizonyos *Benedek István* urhoz fordulok, ki, a mint nekem mondatott, 1840-ben Gyulafejevárt clericus volt, s most káplán vagy plébános Erdélyben, de mely helységben, nem tudatik. Önnél, kedves barátom, bizonyosan megvan az erdélyi papság névtára : méltóztassék őt kikutatni, s az ide mellékelt borítékot a szerint kiegészíteni, s a levelet postára tetetni! Igen derék dologban lesz ön itt is ez által közbenjáró.“

T. *Toldy F.* urnak *Benedek István*hoz intézett levele így szól :

„Tiszteltendő Ur! — Tiszt. Paal Neszti, palotási káplán Nógrád vármegyében, arról tudósított, hogy Kd 1840-ben, mint bölcsészethallgató, egy régi kéziratot birt, melynek tartalmát a kenyérmezei viadal verses leírása tette.

„Ennek következtében bátor vagyok, bár ismeretlenül, azon hazafini bizodalmas kéréssel megkeresni Kdet : méltóztatnék e dolog mibenlétéről : bírja-e még e kéziratot vagy kinek engedte netalán által, tudósítani; sőt, ha lehet, azt vagy örök árban a magyar akademiának által-engedni, vagy legalább itteni leiratás vegett biztos uton, legcélszerűbben a cs. diligence által, hozzám juttatni. Egyik v. másik esetben a Kegyed neve hálával lesz a közönség előtt megemlítve.

„Midőn e dologban, bármint van is az, bő felvilágosítást teljes bizodalommal kérnék, magamat szívességébe ajánlom. — Pest, oct. 24. 1853.“

Czélhoz vezethetőnek gondolt egyetlen utat sem hagytam kísérletlenül; azonban minden utánjárásom eredménytelen lőn. *Benedek István*t, mint tanárt, Nagy-Szebenben találta a forradalom. A honvéd-seregbe lépven, századosáig vitte fel rangját. Hol van ma, él-e vagy elhalt? nem tudhatni. Egy ismerőjétől hallám, mintha őt 1854-ben Pesten pillantotta volna meg; de ő sem állította határozottan, s az egész alakhasonlaton alapuló tévedés is lehet. Ha valóban annak ismerte fel, kár volt meg nem szólni. Hihetőleg azon nyomasztó időben ildomosbnak tartá, az eszmevillanást feledésnek eresztetni. Az idők szelidültével napjainkban hasznos dolgot mivelne a derék honfivándor, ha életben van s e jószándéku sorokat olvassa, valamelyik hirlap-szerkesztőség-nél az érdekes ügyre nézve pár sorában felvilágosítást nyújtana.

Pestre indított jelentésemre t. *Toldy F.* ur újabbán május 14-d. 1854. ezt írta : „A kenyérmezei diadalt illető hist. krónikára nézve, ha Paal ur tudósítása való — s pedig eddig nincsen okom azt kétségbevonni — az nem lehetett egyéb, mint historiai verses krónika. Ő azt állítja, hogy négy ívből állt, hogy a szerző magát megnevezte (tán a végszakban), sőt hogy olvasta.“

Az ügyet én akkor, még a maga friseségében, t. Makoldi Sámuel ur „Kolozsvári Hetilap“-jában publicáltam, hogy mint Erdélyben létezett irodalmi ereklje, talán ott rekedt valahol, s a fürkésznek sikerül azt az enyészettől megmenteni. Mély csend mindenfelé; egyetlen hang sem élesztette reményemet.

Annyi idő után most, midőn a kenyérmezei viadal gyönyörű rajzába szövött rhythmusszerű néhány rész, lelkes írójának kezénél valamely ódon verses tárgyalást enged gyanitanom, ismét felszólalok, s esedezve kérem a nemes hazafi nagy-rabecsült barátságát, hogy azt e becses lapok útján a nemzettel megismertetni ne vonakodjék, egyuttal az Erdélyi Múzeum-Egyletnek is lekötendő szolgálatot tenne, ha annak Évkönyvét választaná az érdekes régiség közlönyéül. Több ilyen irodalmi ereklje birhatásáról mondott már le nem egy honfivándorunk, midőn a nem csüggedő kutatás vagy szerencsés vé etlen sorában napfényre derítette azokat. A sok közül legyen itt csak egyetlen példát Apáczai Cseri János *Magyar Logikáskája*, melynek maros-vásárhelyi eddigelé

egyetlenre ismetlen példányát derék buvárunk, t. Szabó Károly ur, a mult évben fedezte föl. Jó ügyben fáradozni még akkor is kötelessége a buzgó honfinak, midőn a sikerhez semmi remény : azért lássunk nyomozásához. Vass József.

A jósafoi malom, s az aggteleki barlang vizei.

E regényes helyen fekvő kis malom leginkább azért nevezetes, hogy vizét a híres aggteleki barlang földalatti patakjaiból nyeri.

E barlang részletes ismertetését más-korra hagyván, fölvettem tárgyunk magyarázatára annyit jegyzünk meg, hogy a Baradlát, vagyis az aggteleki barlangot úgy lehet tekinteni, mint egy földalatti csatornát, mely minden eső- és hóvizet az aggteleki határról magába felfogván, s a barlang egész hosszán (4194 öl) patak alakjában végig hőmpölygtetvén, a hegyek tulsó oldalán fekvő jósafoi völgybe szolgáltatja. E viz erejét s mennyiségét tanusítja azon körülmény, hogy mindjárt napvilágra bontakozása pontján, Jósafo helység határán azon malmot hajtja, melynek csinos rajzát jelen számunk mutatja. Aggtelek helység Gömörmegyéhez, Jósafo már Tornához tartozik.

A ki a Baradlát látogatta, emlékeztetik, hogy nem messze a barlang bejárásától, a *csontház* nevű üregben éri már a kívülről betóduló viz által képződött patakot, melyet itt *Acheronnak* neveznek (a régi görögök alvilági folyamának nevével). A barlang látogatói azután sétájok közben e patakkal ismét találkozhatnak, mely szemök előtt hol elbuvik a sziklarepedések alatt, hol ismét előjön kanyargós útjain. Távlatban, a barlang „kis templom“ nevű üregén túl, egy meredek hegy oldalán lefelé kanyarodik az ösvény egy széles lapályra, hol egy alacsony, de széles nyíláson egy második patak foly be a barlangba. Ezt *Styarnak* nevezik (szintén a régi mythológiából kölcsönzött névvel). Nem messze innen az Acheron és Styx egyesül és egy patakká válik. E patak kanyargó medrén át sok helyen pallók, hidak vezetnek keresztül, sőt a barlang messzebb útjában, itt ott annyira kiterjed a viz, hogy csak csolnakokon történhetik rajta az átjárás. Helyenkint, a vízhangos pontokon, élénk csörgéssel és zugással folytatja pályáját, s eszünkbe jut Virgil ama helye :

„Hangzik benn az üreg s hégagja nyögéseit adja.“

A vizek ezen pokoli zaja legmagasb fokát éri el a barlang régebbi ágának „*Hóreb hegye*“ czimű pontjánál, hol a kösziklás oldalból ismét egy hatalmas folyó szakad be. A Hóreb hegyén lezuhanó s minden részről összetóduló vizek borzasztó lármát idéznek itt elő, s a tajtékzó patakok zugását a köszirtekről visszavert vízhangok százszorososan ismétlik. Természetes, hogy a vizek tömege és veszélyessége annál inkább növekedik, — mennél erősebb idő jár a külvilágban, de sokszor egy erős zápor is igen veszedelmessé sőt egy időre lehetetlenné is teheti a barlang látogatását.

Minő ellentéte ez alvilági zordonságnak azon idylli szépségű jósafoi tájkép, közép-pontján az egyszerű malommal, melynek ke-rekeit, a nap jótékony sugarainál megszeli-dült, Acheron és Styx hullámai hozzák mozgásba!

Kőröshegy, a Balaton mellett.

Somogy megye legszebb részei egyikén, a regényes Balaton partján vonul végig, hazánk egyik nagyfontosságú közlekedési útja, a buda-kanizsai vasutvonal.

Ennek szántódi állomásától nem messze fekszik azon helység, melynek képét itt veszük olvasóink.

Számos helynév van Magyarországon, mely nevezetét a föld fekvésétől vagy természeti tulajdonságától, vagy végre valamely kiváló terményétől kölcsönözte; így Kőröshegy nevének eredetét is csaknem bizonyossággal származtathatjuk ama „hegy“-től, mely háttérben képünkön is látszik, s azon „Kőrös“-fa erdőtől, mely rajta oly buján tenyészik.

Kőröshegy nagy magyar helység mintegy 1133 lakossal; szép és áldott vidéken fekszik, közel a Balatonhoz, felséges kilátással, a magyar kis tengerre, az átelleni zalai hegyekre s Tihany és Füred felé.

Hogy ezen hely hajdan nevezetesebb lehetett, mutatják egy klastornak és két templomnak omladékai, nemkülönben egy nagy temetőhely. Sőt bizonyos, hogy már az Árpádok korszaka alatt ismeretes volt, s régi iratokban „*Keuryshig*“ (1082) később *Keurushig*, *Keurushegy* nevezet alatt fordul elő.

Az említett klastrom és templom omladékai hajdan a templáriusok egyházi lovagrendjének tulajdona volt, kik a középkori keresztes hadjáratok alkalmával Jerusálemben 1118-ik évből vették eredetüket, s rövid időn a rend tagjai annyira elszaporodtak, hogy egész Európában elterjedtek s így hazánkban is számos zárdát és birtokot szereztek.

Elnevezését onnan származtatják, hogy eleintén alakulásakor, még saját templommal és klastrommal nem bírván, Balduin király saját palotájának egy részét engedte át számukra, mely a jeruzsálemi nagy templom déli kapujához esett, innen *templáriusoknak* nevezettek; de nálunk a köznép egyszerűen csak „*vörös birtokoknak*“ hívta azon vörös keresztokról, melyeket mellükön viseltek, s így emlegeti őket maig is. — Mint terjedt el hazánkban e szerzet, arról történelmünkben kevés említés van, de hogy meglehetősen elterjedt s több zárdával birt, arról kételkednünk épen nem lehet, ha nézzük azon pápai leiratokat, melyek épen e szerzetesekhez voltak intézve, s összes javaiknak jogos és békés birtokolhatását biztosítják.

Ezen nevezetes leiratok egyike IX. Gergely pápától 1198-ban kelt, s e szavakkal kezdődik: „*Gregorius Episcopus, Servus servorum Dei, Dilectis filiis Magistro et Fratribus Templi de Ungaria salutem et Apostolicam benedictionem*“, stb. — Ebből láthatjuk, hogy e szerzet Jerusálemben megalakulásától kezdve 80 év múlva már itt is nagyon meg volt honosítva, s nevezetes birtokokkal birt, melyekkel a magyar királyok ajándékozták meg őket, s a pápa megerősíté birtokukban. Hogy később Szlavóniában is elterjedt, bizonyítja egy másik leirat 1253-ból IV. Ince pápától, ki már ekkor nemcsak a magyarországiakhoz, de a slavoniaiakhoz is intézi szavait, mondván: „*Innocentius Episcopus Servus servorum Dei, Dilectis Filiis Magistro et Fratribus militiae Templi in Hungaria et Slavonia salutem et Apostolicam benedictionem*“, stb. (lásd *Monasteriologia* Tom. II. pag. 162) András, Béla, Imre királyokat említi mint adományzókat.

Azonban a kőröshegyi templárius klastromról, valamint magáról a helység történetéről is

legkevesebbet tudunk, minek oka abban keresendő, hogy: Somogy különösen egyike azon megyéknek, hol a különféle viszonyságok, és a századokon túl tartott török uralom, minden családi, községi és megyei levéltárakat, s minden conventet és más hiteles helyeken összehalmozott okmányokat s történeti adatokat felemészített, megsemmisített.

Csorba J. „*Somogymegye leírásában*“ megemlíti, hogy: az egyetlen chasmai káptalan levéltárában vélt e megyét érdeklő fennmaradt történeti adatokra akadni, de ez is a török pusztítás miatt, kénytelen volt 1550-ben Zágrábba menekülni, s talán itt találhatna, kinek alkalma lenne, többet.

Vallásra nézve hajdan itt is — mint általában az egész megyében jelenleg is — nagyobb számmal voltak a katolikusok, de e viszony jelenleg Kőröshegyen annyira megváltozott, hogy a lakosság nagyobb része reformatus, s csak mintegy negyedrésze (324 lélek) katolikus. Mindkét felekezet saját templommal bír. A képünkön látható egyház is egyike amaz említett régi templomoknak; külseje is mutatja.

A lakosok nagyobb része, bár német telepítvényesekkel voltak is összevegyülve, nemzeti sajtáságukat megtartották, és épen úgy, mint az

lett, azaz azon hely, a hová ők Istennek szánt ajándékaikat letették, volt legyen az akármilyen, oltár gyanánt szolgált.

Igy találjuk ezt I. Mos. VIII. 20. Noénál, azután I. Mos. XII. 7, Abrahámnál, meg azután többeknél, s végre egész Izraélnél; sőt minden pogány nemzetnél.

A régiek akármilyen nemzetbeliek és vallásuk voltak is, háromféle dologgal áldoztak Istenöknek az oltárokon, u. m.: vagy leölt állatokkal, vagy a földnek termésével, mint Istennek legbecsesebb ajándékaival, vagy pedig drága szerek füstölésével, Istenöket pedig a mint és milyeneknek hitték, a szerint készítették oltáraikat és áldozataikat, s amint készítették oltáraikat és áldozataikat, a szerint adták azoknak neveit is. P. o. a görögök és rómaiak az oltárt legelőbb neveztek *Ara-nak*, vagy ezen szótól *ara*-imádság és *areumai*-imádkozom, minthogy imádkozni szoktak mellette; vagy pedig az égésről (*ab ardendo*) minthogy az áldozat megemészítéseért tüzet szoktak égetni rajta. — Azután mint polytheisták háromféle Isteneket kezdván hinni, u. m. égieket, földieket, föld alatt valókat (Deos coelestes, terrestres et infernales) a földi isteneknek törpe oltárokat raktak és az áldozatoknak nehezebb és durvább részeit áldozták, — a földalatti isteneknek pedig gödrötástak s mindket-

tőt neveztek *Ara-nak*; az égi Isteneknek pedig magas oltárokat készítettek, és mondták *Altarenak*, az az: magas (*altus*)-nak, honnan lett a magyar oltár is, és finomabb áldozatokat adtak p. o. tömjént, melynek füstje és illata az ég felé siet; bort, és az állatoknak nehezebb részeit stb.

A hébereknek nem lévén földi és földalatti istenök, hanem csak égi, egy igaz Istenök (monotheos), tehát *Ara-jok* sem volt és nincs, hanem csak *Altare-jok*. Innen a latin biblíában is a pogányok oltárain mindenütt *Ara-nak*, az egy igazégi Isten oltárai pedig *Altareknek* fordítanak.

A héberek oltárán az áldozó tűznek Isten parancsából szüntelen égni kellett a) azért, mert az Istenről legelőbb mennyből az Áron, új főpap legelső áldozatára lebocsátott tűz lévén, mint ilyen, e tekintetben is eredetileg szentebb tűznek tartott (II. Mos. IX. 24.) b) azért, hogy ez nemcsak az örökkévaló Isten s örök szeretetét és kegyelmét, hanem az igaz hiveknek ezért Isten iránt való örök tiszteletét és háláját is példázta. *) — Ilyen örök tűz égett a perzsák oltárán is az ő Istenök a nap örök tűzének példázására, ilyen volt Rómában is a Vesta örök szt. tüze, melylyel hasonlólag amaz eredeti jótevő örök szűz és szt. tűz ábrázoltatott, mely nemcsak a nap éltető melegében, hanem a házi tűznek hasznában is egyik legnagyobb jótevője, s élete az emberiségnek, sőt lelke és élete erkölcsi és tudományi tekintetben is annak a maga világosításával és buzdításával.

Valamint a hébereknél úgy a pogányoknál is az oltárok menedék gyanánt tartattak, hová aki futott és folyamodott, annak sérthetetlenül kellett maradni minden üldözőtől, minthogy a mi illette az oltárt, szent lett azáltal. (II. Mos. XXIX. 34) Innen az üldözöttek annak szarvát szokták megfogni bizodalomuk és folyamodásuk jeléül, hogy

*) Az Isten legelőbb is *tűzben* jelenvén meg *Mósesnek* a csipkebokorban (II. Mos. III. 6.) azután a sinai hegyen is mikor a törvényt kiadta (II. Mos. XIX. I. XXV. 17.) méltán válhatott ez a zsidóknál Isten jelképévé.

Jósafői malom. — (Sándy Gyula rajza után.)

Árpádok idejében itt lakó tótokat, ezeket is magukhoz magyariták.

A földmiveléssel élelmüket szerző szorgalmas lakosokat, munkájuk után gazdagon fizeti ez áldott föld, valamint a szőlőmivelés is megérdemli itt a fáradságot, mert a somogymegyei balatonmelléki szőlőhegyek között, a kőröshegyi is előkelő helyet foglal el, melynek terménye a jobb években elég bőven, s oly jó musttal fizet, mint Veszprém, vagy Zala jobb hegyei. Szántódón az uradalmi pinczében még most is lehet, 20—30 éves borokat találni.

Zombory Gusztáv.

Az oltárok története.

Ugy látszik, hogy az oltár már az Istennek legelső megismerésével és tiszteletével együtt jött létre még kezdetben, s nem egyéb volt, mint azon akár földből (II. Mos. XX. 24. —) akár pedig minden mesterség nélküli faragatlan kővekből az áldozatbeli lelki tisztaság jelentésére (II. Mos. XX. 25.) egyszerűen összerakott, — vagy elkészített hely, melyen az Istent tisztelő áldozataikat letették, bemutatták. A szt. írásban, mint legrégebbi historiában, már az emberi nemzetnek bölcsőjénél, ott találjuk az oltárt a Kain és Ábel áldozatával, mert a hol áldozat volt, ott oltárnak is lenni kel-